

pujo 'fióka, csibe' szóból származtatja, amely a cigányban román jövevényszó (i. m. 137). Ez mindhárom ellenvetést áthidalja, és a cigány közvetítést igazolja a névtan is. *Kollár* Györgynek első felesége *Czikány* Erzsébet volt, 1764-ben *Csirke* Katalintól született gyermeke. *Pulya* családnévű cigányok Kunszentmártonba Szentesről kerültek 1817-től. A névalakok később inkább *Polya*, *Pólya* lettek, a házassági kapcsolatok pedig Gyoma, Endrőd, Orosháza, Arad megye.

Részben névtani okok – a cigány nevek kevésbé szilárdak –, részben a cigányok házassági szokásai miatt – rendszerint egy kumpániából házasodnak – gyakori, hogy a férjnek és a feleségnek azonos a családneve. Ennek egyik érdekes változata *Piros* – *Pirók* Zsófia, akinek férje 1761-ben *Rumi* Mátyás, 1757-ben *Juhász* [!] Mátyás. Az oláh cigányban a *rumeno* 'pirosposztag' -t jelent. (Felteszem, hogy a később előforduló *Piroska* cigány családnév kicsinyítő képzős melléknévi s nem keresztnévi eredetű, mert a *Piroska* keresztnévet nem használták.)

A *Rabi* családnév Kunszentmártonban 1831-ben fordult elő először. Cigányok esetében az alapszó az oláh cigány *rābica* 'fecske'; cigányok között a *Fecske* név is gyakori.

Rupa János peregr. aegypticusnak 1770-ben halt meg gyermeke. A név alapja az a cigány *rup* (többes száma: *rupa*) 'ezüst, forint' jelentésű szó, amelyből a magyar argó *rupó*, *ruppó* 'pénz' is származik. A *Krajtzár*, *Krajczár* családnév 1783-tól fordul elő.

1806-ban *Bula* György endrődi lakost temették. Nevének alapja a cigány *bul* 'fenék, far'-ból a magyar *bula* 'női szeméremtest'. 1940 körül mi is elneveztük egyik fiú osztálytársunkat *Bulá*-nak; a szó jelentését tudtuk, a névadás okát nem.

Befejezésként még egy idézet ANDRÉ BARTHELEMYTŐL, aki századunk ötvenes éveiben Franciaországban a cigányoktól azért kapta a *Yoska* "cigánynevet", mert az számukra szép, *hireső* név volt: "...egy iskolázott, művelt világ, mint amilyen a gádzsóké, nehezen érti meg a cigányok világát" (i. m. 58). A további vizsgálatokkal még közelebb kerülhetünk megértésükhöz.

KAKUK MÁTYÁS

Az ügyintézés nyelve Székesfehérvár szabad királyi városban (1688–1848)

A közigazgatás nyelve a török alól 1688-ban felszabadult Fehérvárott a német, majd a 18. század elején a német és magyar. A jegyző (syndicus) alkalmazásánál követelmény volt a magyar, német és latin nyelvtudás. Az 1691-ben megválasztott Ajtay Sámuel jegyző kötelessége volt kiadványok készítése magyaroknak, németeknek és a városnak. 1726-ban Friebeisz Ádámot gróf Zichy Ádám azzal ajánlotta városi jegyzőnek, hogy magyarul és németül egyformán jól tud. Ez volt a

követelmény 1740-ben is, amikor a város megint jegyzőt választott. A jegyzőn kívül az írnokok közül az egyik mindig írt-olvasott németül.¹

A város nemzetiségi képe a 18. század második felére állandósult. Az inkább népi, nyelvi és főként vallási megoszlás egyre kevésbé eredményezett elkülönülést vagy elkülönítést. Népi, nemzetiségi ellentétekről a tárgyalt korszakból nincsenek adataink. Sokkal inkább a németek viszonylag gyors asszimilációs folyamatának lehetünk tanúi. Az 1790. évi városi jelentés mindössze 32 idegent tüntet fel.² Korszakunk végén, 1850-ben a szám ennél kevesebb, csupán 23 polgár vallotta magát németnek.³

A 18. század közepére a betelepülés lelassul, csaknem nullára csökken. 1771-ben a városi tanács a magyar királyi kamara kérdésére azt válaszolta, hogy a városba telepíteni nem lehet, mert üres, elhagyott telkek nincsenek. A városnak pusztája vagy birtoka nincs, területe rendezett, üres hely csak a közlegelőn van.⁴ A betelepülést a tanács azzal is mérsékelte, hogy ellenállt a magyar királyi kamara törekvésének: nem csökkentette az újonnan felvett polgárok és mesteremberek taksáját. Különösen ez utóbbi volt magas: 26 Ft.⁵

1777-ben a város a bécsi udvari kamarához fordult. Kérte, hogy maradjon meg az addigi polgártaksa mellett, amelyből évi 500–600 Ft bevétele volt. A kérést azzal indokolta, hogy telepítésre amúgy sincs lehetőség, mivel a városban elég a mesterember.⁶ Ezt a beadványt ismételte meg a tanács 1794-ben. Ekkor arra hivatkoztak, hogy alacsony polgártaksa esetén zsellérek is beköltözhetnének a városba, akik csak a többi adózó terhét növelnék.⁷ 1803-ban a magyar királyi helytartótanács az iránt érdeklődött: lehet-e a városban telepéseket elhelyezni. A tanács válasza: "a városban telepítésre való telkek nincsenek".⁸

1785–1790 között felsőbb rendeletre a városi jegyzőkönyvet németül vezették. Ez azonban már nem ment mind nehézség nélkül, mivel a városi németiség asszimilációs folyamata⁹ előrehaladott. A latin nyelvű jegyzőkönyvezéshez 1790. május 1-jétől tértek vissza, amikor azt a magyar királyi helytartótanács elrendelte.¹⁰

A magyar nyelvű jegyzőkönyvezés előbb (1805) a városi gazdasági bizottságnál jelent meg. A tanácsi jegyzőkönyv magyar nyelvű vezetéséről a magistratus 1814. május 12-én hozott határozatot: "A polgárok nagy része ugyanis

¹Székesfehérvár Város Levéltára. Acta politica et juridica 1691. szept. 18. No. 4., 1726. aug. 28. No. 86., 1740. márc. 15. No. 34., Protocollum sessionale 1725. márc. 2., KÁLLAY ISTVÁN, Német betelepülők Székesfehérvárott 1688–1767.: Dunántúl településtörténete 1. VEAB Értesítő. Veszprém, 1976. 184.

²MOL E 210. Miscellanea No. 2. Civitatensia 1790. jún. 25.

³Fejér Megyei Levéltár. 1850. évi összeírás.

⁴Correspondenzbuch 1771. márc. 15.

⁵Protocollum sessionale 1772. febr. 21.

⁶Hofkammerarchiv Wien. Camerale Ungarn. Fasc. 26/430.

⁷Protocollum sessionale 1794. júl. 21. No. 922.

⁸Uo. 1803. szept. 5. No. 1195.

⁹Lásd erről bővebben KÁLLAY ISTVÁN, Székesfehérvár város német és szerb lakosságának asszimilációs folyamata 1773–1849.: Dunántúl településtörténete 2/1. PAB-VEAB. Pécs, 1977. 251–258.

¹⁰Protocollum sessionale 1790. ápr. 23. No. 427., máj. 3. sine numero.

nem érti a latint, pedig a jegyzőkönyveket közcélra írják". Ténylegesen 1814. június 3-tól jelent meg a magyar nyelv a tanácsülési protocollumokban.¹¹

A levelezésben azonban továbbra is fontos volt a latin és a német. 1822-ben a jegyzői hivatal alkalmas latin és német szótárt szerzett be, "mert ilyen könyve nincs a hivatalnak".¹²

A német nyelvtudást szolgálta az iskolai oktatás. A német nyelv oktatását "a kereskedelem és a manufaktúrák előmozdítása érdekében" a magyar királyi helytartótanács 1771. június 17-i leirata szorgalmazta.¹³ 1786-ban, amikor a 426161. sz. rendelet az elemi iskolai tanítóktól német és magyar nyelvtudást követelt, a tanács joggal állapíthatta meg: "Ez eddig is így volt a városban".¹⁴

Már SZEKFŰ GYULA rámutatott arra a szerepre, amelyet a német lakosság vallásossága játszott asszimilációjukban.¹⁵ Ezt a szerepet Fehérvárott növelte, hogy csak katolikus vallású új polgárt vettek fel, akik így azután könnyen azonosultak a többi polgár és az állam vallásával. Ezt elősegítették a különböző hitbuzgalmi, vallásos egyesületek, társulások is, mint pl. a Maria Congregatio.¹⁶ A német község, a város kérésére, 1786-ban megkapta istentisztelet céljára a volt pálos templomot. Tervezték külön német plébánia létrehozását.¹⁷

A városban kevés német könyv forgott. A magyar királyi helytartótanács alkalmankénti érdeklődésére a tanács mindössze egy-két példányt említ.¹⁸ Fehérvárott gyakran szerepeltek német vándorszínészek. 1787 első felében pl. egy német színtársulat 18 előadást tartott, amiért a városi kamarás 36 Ft taksát szedett. 1788-ban ugyancsak működött Schauspieler Compagnie a városban. Ugyanebben az évben Scherzer Ferenc "kiváltságolt színész igazgató" 25 dukát biztosíték ellenében tarthatott előadásokat. 1793-ban a helyi kézműves legények műkedvelő társulata kért játszási engedélyt a tanácstól. A magistratus a kérést visszautasította. Az indoklás igen tanulságos: a társulatnak nagyrészt kézműves legények a tagjai, ezeknek tanult mesterségükön kívül esik a színjátás, amiből csak kár származhat.¹⁹

1845-ben a városban állomásozó báró Gellner gyalogezred parancsnoksága egy német nyelvű levéllel küldte meg a katonák szőlőhegyi kihágásáról szóló irományokat. A tanács határozata: "Utasítjuk az elnöki hivatalt, hogy német nyelvű hivatalos levelezést ne fogadjon el amely a tanács mellőzését célozná".²⁰

KÁLLAY ISTVÁN

¹¹Uo. 1805. szept. 13. No. 1250., 1814. máj. 12. No. 713., jún. 3., KÁROLY JÁNOS, Fejér vármegye története. Székesfehérvár, 1898. 2: 293.

¹²Protocollum sessionale 1822. ápr. 29. No. 652.

¹³Protocollum sessionale 1771. jún. 17.

¹⁴Uo. 1786. nov. 6. No. 310.

¹⁵HÓMAN-SZEKFŰ, Magyar történet. Bp., 1935. 4: 441.

¹⁶Protocollum sessionale 1792. jan. 9. No. 31.

¹⁷Uo. 1786. szept. 25. No. 192., nov. 17. No. 340.

¹⁸Uo. 1792. júl. 13. No. 948., 1794. nov. 24. No. 1363.

¹⁹Uo. 1787. máj. 18. No. 477., 1788. aug. 16. No. 1231., szept. 9. No. 1347., 1793. dec. 6. No. 1534.

²⁰Protocollum sessionale 1845. jan. 7. No. 103.